

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: **A magyar líra stílustörténete.**

Budapest, Osiris Kiadó, 2024. (467 lap)

1. Szikszainé Nagy Irma líratörténeti kötete nagyívű és újító szemléletű munka: amellett, hogy tudományos igényű szövegértelmezéseket nyújt, tankönyvként is használható áttekintés. Újító jellege abban rejlik, hogy a líra történetét a stílustörténet kanonizált korszakaiból kiindulva, meghatározónak tekintett, reprezentatív lírai alkotások sorának tüzetes elemzése révén fogja át.

A magyar líratörténeti kutatások hagyománya ellenére régóta hiányzott egy olyan átfogó munka, amely a magyar költészet történetét a nyelv, a stílus jelenőségét fókuszba helyezve, rendszerezett keretben tárgyalja. A magyar stilisztika ugyanis SZABÓ ZOLTÁN meghatározó eredményein (1998, 2001, 2004) kívül kevés stílustörténeti munkát tud felmutatni. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA korábbi stilisztikai jellegű kötetei (1994, 2007, 2016, 2021) folytatásaként és betetőzéseként ezzel a művel a történeti perspektíva érvényesítését is vállalta.

A kötet bevezetőjében a szerző megfogalmazza hitvallását, amely az egész munkát áthatja: „a magyar irodalmi hagyomány nyelvi-stiláris értelmezése egyfajta esztétikai tapasztalat birtokában vezeti el az olvasót költészetünk befogadásához” (2024: 20). A monográfia célja, hogy a stilisztika eszköztárát a befogadói élmény elmélyítésének szolgálatába állítva alkalmazza, hidat teremtve a tudományos elemzés módszerei és az esztétikai élmény között.

A kötet szerzőjének innovatív módszertani döntése igen sikeresnek bizonyul: a példatárszerű bemutatás helyett az egy-egy korszakot reprezentatív költemények mélyelemzésén keresztül megvilágító értelmezések jól követhetők és meggyőzőek. Ez a megközelítés abból a meggyőződésből fakad, hogy „csak a műegész lehet bizonyító erejű” (18). A stíluselemek nem elszigetelt díszítőelemekként, hanem a jelentésszerveződés funkcionális részeként jelennek meg, lehetővé téve a poétikai hatás egészének feltárását.

2. A kötet szerkezete nyolc nagy fejezetre tagolódik. Az első, líraelméleti fejezet (*A líráról – röviden*) megteremtí a fogalmi alapokat (11–14), míg a második rész (*Stílustörténet*) módszertani alapvetést nyújt, tisztázva a stílustörténeti

korszakolás elméleti nehézségeit és a szerző saját megközelítésmódját is (15–22). A további hat fejezet kronologikus sorrendben, reprezentatív művek aprólékos elemzésén keresztül vezeti végig az olvasót az ómagyar kortól napjainkig.

A monográfia egyik legfőbb erőssége, ahogyan a széles líratörténeti ívet egységes módszertani keretben, mégis minden korszak és alkotó egyediségét kiemelve képes bemutatni. A lírai stílust nem elszigetelt jelenségként, hanem dialogikus folyamat részeként értelmezi, amely az alkotó és a befogadó aktív párbeszédében teljeseedik ki. A műalkotás jelentése nem lezárt, statikus, hanem nyitott folyamat, amelyben az olvasó alkotótárrá válik: „minden mű dialogikus jellegű az alkotó (a mű) és a befogadó kommunikációjában, mert a jelentésképzés mindig nyitott, és az olvasóra vár a feladat: folytatni az értelemalkotást” (14).

Ez a dialogikus elv nem csupán elméleti tézis, hanem kézzelfoghatóvá is válik a könyv pedagógiai szerkezetében, amely aktívan ösztönzi az olvasót az értelemalkotás folyamatában való részvételre. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA ugyanis remek érzékkel mutatja fel a lírai hagyomány dialogikus természetét a fejezetek végén elhelyezett strukturális egységekkel, amelyek rendszerezik a tárgyalt anyagot, és segítik annak elmélyítését. A szerkezeti elemként minden elemző fejezet végén visszatérő, intertextuális visszhangként megnevezett egység például az elemzett művek továbbélésére hoz szövegszerű példákat.

3. A kötet gerincét a magyar líra stílustörténeti korszakait bemutató részletes műelemzések alkotják. Az elemzések a magyar líra fejlődéstörténetének hatalmas távlatát fogják át: a középkori kezdetek szakrális áhítatótól a reformkor klasszicista és romantikus korszakain át vezet a *Nyugat* stílusforradalmáig, majd az avantgárd és a kései modernség útkereséseit követve egészen a posztmodern íróiájáig és nyelvi játékáig jut el.

3.1. A III. fejezet, *A magyar líra rövid stílustörténete* címmel a kezdetektől a 18. század végéig tartó korszakokat mutatja be. A szövegek sorát az *Ómagyar Mária-síralom* elemzése nyitja, amely az ars sacra drámai-patetikus stílusát, a középkori vallásos líra retorikai gazdagságát és személyes hangjának erejét tárja fel. A szerző kiemeli, hogy a szöveg nem szolgai fordítás, hanem a latin *Planctus ante nescia* kezdetű sequentia mintáját kreatívan átalakító költői parafrázis. Az elemzés részletesen kitér a vers rendkívüli zeneiségére, gazdag retorikai eszköztárára.

A *Julia szép leány* című ballada révén a népi hagyományok felé fordul a kötet, bemutatva, hogyan ötvöződnek a pogány és keresztény jelképrendszerek a siratóénekek és a balladai homály kettősségében.

A reneszánsz stíluseszmény bemutatására Balassi Bálint *Borivóknak való* című költeményének elemzése szolgál. Az elemzés igazolja a reneszánsz harmónia- és természeteszményének, a tudatos kompozíciónak és az érzéki képalkotásnak a hatásosságát, Balassit a magyar nyelvű személyes líra megteremtőjeként ábrázolva.

A barokk stílusvilágát Zrínyi Miklós *Peroratio* című versének vizsgálata képviseli. A művet Ovidius *Metamorphoses* című művének zárósoraihoz hasonlítva mutatja be a „teremtő utánzás” (83) barokk eszményét. Az elemzés középpontjában a magasztos, retorikus stílus, a költői öntudat és a monumentális igénnyel megfogalmazott halhatatlanságvágy áll.

A rokokót bemutató egység Csokonai Vitéz Mihály *A Rózsabimbóhoz* című versének formaművészetét ragadja meg, feltárva, hogy a szövegre a játékos stilizálás, a miniaturizálás, a népies regiszter és a formavilág gazdagsága jellemző.

3.2. A klasszicizmus időszakát tárgyaló rész (*Egyéni utak a magyar klasszicista lírában*) a stílusirányzat két meghatározó alakjának reprezentatív szövegeire fókuszál (103–128). Kazinczy Ferenc *A mi nyelvünk* című epigrammája a „fentebb stíl” és a nyelvújítás programadó műveként jelenik meg; megvilágítva a vers retorikus szerkezetét, a tömörséget és az ellentétekre épülő kompozíciót. Berzsenyi Dániel *Horáitz* című versét értelmezve a szerző az elégikoóda műfajából kiindulva mutatja be, hogyan ötvöződik a klasszikus formafegyelem a melankolikus tartalommal és a romantikát előlegező egyéni szóalkotásokkal.

3.3. A romantika stílusgazdagságát négy reprezentatív mű retorikai-poétikai elemzése tárja fel (*Egyéni utak a magyar romantikus lírában*), a stíluseszközöket mindig a költői világkép és lélektan tükrében is vizsgálva (129–190). Kölcsey *Zrínyi második éneke* című művét a szerző nem pusztán hazafias szózatként, hanem drámai dialógusként és romantikus tirádként értelmezi, amelyben a könnyörgés és kinyilatkoztatás nyelvi magatartásai feszülnek egymásnak. Vörösmarty epigrammáját (*A Guttenberg-albumba*) elemezve a klasszikus formát szétfeszítő ódai pátoszt és a kozmikus távlatot nyitó feltételes mondat szerkezeteket emeli ki. Petőfi *A puszta, télen* című versét a negatív tájfestés bravúrként mutatja be, amelyben a hiányok felsorolása és a vizionárius látásmód a tájlírat politikai allegóriává tágitja. Végül Arany János *Vásárban* című művében a népiesség és a modern lélektani realizmus ötvözését, valamint a vers idősíkokat összekötő „híd szerkezetét” elemzi, bizonyítva a stílusjegyek világlátást kifejező erejét.

3.4. Az VI. fejezet a Nyugat stílusforradalmát a polifonizálódás jegyében vizsgálja (191–270). Az egyes szerzőkhöz kapcsolódó elemzések meghatározó értéke a korstílusok (szimbolizmus, impresszionizmus, szecesszió) és az egyéni alkotói lelemény finom összefonódásának feltárása, értelmezése.

Ady Endre *A Tisza-parton* című versét feldolgozva az elemzés nemcsak a szimbólumokat veszi sorra, hanem a vers kiasztikus szerkezetét és a mitikussá növelt én drámai szembenállását is tárgyalja, bemutatva a Gangesz-álom és a Tisza-parti valóság montázsszerű ellentétét.

Tóth Árpád *Körúti hajnal* című versét értelmezve az elemzés erőssége a „festői ecsetkezelés” (215) nyelvi megfelelőinek, a színesztéziáknak és a fény-árnyék

játékoknak a részletes bemutatása. Babits Mihály *Esti kérdés*-ét a szeccessziós stílus „indázó” vonalkultuszával rokonítja a szerző: értőn elemzi az 53 soros „mondatfolyondárt” (236), amelyben a bergsoni időszemlélet és a filozofikus nyugtalanság díszítő jelzők és bonyolult alárendelések rendszerében mutatkozik meg.

Kosztolányi Dezső *Harsány kiáltások tavaszi reggel* című versének feldolgozásában a szerző kiemeli a versszervező infinitívuszok szerepét, amelyek dinamikus ritmusukkal az egyetemes emberi cselekvéseket állítják középpontba, általános érvényűvé tágítva a személyes vallomást. A költemény szerkezetét az időbeli ellentétek és a végkifejlet tragikus pátosza határozza meg, ötvözve a klasszikus modernség és az avantgárd stílusjegyeit.

3.5. Az avantgárd és az avatgárd utáni modernség sokszínű lírastílusát mutatja be a kötet VII. fejezete (271–368), a történeti avantgárd formabontásától a nyugatos hagyományokat megújító, klasszicizálódó vagy intellektualizálódó modernségig.

Az első elemzés az avantgárd vezéralakjának, Kassáknak az expresszionista stílusát jellemzi az *Örömhöz* című verset vizsgálva. Az értelmezés kiemeli a műnek a „cselekvés költészetét” hirdető irányultságát, és azt a dinamizmust, amelyet a harsány hangzásvilág és a szabadverses jelleg teremt meg. Az elemzés rámutat a stílusrétegek keveredésére, arra, ahogyan az irodalmi nyelvezet a politikai zsargonnal és technikai kifejezésekkel ötvöződik, valamint a szimultaneitás kompozíciós elvére.

József Attila kései, intellektualizálódott líráját a *Karóval jöttél...* című vers elemzése reprezentálja. A művet az önmegszólító verstípus példaként mutatja be, ahol a lírai én önmagát *te*-ként szólítja meg, drámai párbeszédet folytatva saját sorsával. Az elemzés feltárja a vers szigorú retorikai szerkezetét, a kérdésalakzatok vallomásos erejét, valamint a Hét Torony szimbólumának a magányt, bezártságot kifejező szerepét. Kiemeli a freudi pszichoanalízis hatását a bűntudat és a gyermekkori traumák ábrázolásában.

A klasszicizálódott modernség tragikus hangját ragadja meg Radnóti a *Hetedik eclogájának* elemzése. A szerző bemutatja, hogyan feszül egymásnak az ekloga idillikus műfaji hagyománya és a lágerlét rettenetes valósága; hangsúlyozza a hexameter formafegyelmének erejét a káosz felmutatásában. Az értő és érzékeny elemzés a vers szerkezetében a valóság és az álom/emlékezés kettősségét, valamint a feleséghez intézett fiktív párbeszéd szerepét ragadja meg.

Szabó Lőrinc tárgyias-intellektuális stílusát *A földvári mólón* című vers elemzése révén mutatja be a kötet. A szerző elemzi, hogyan válik a természeti látvány pontos leírása az anyag, az idő és a végtelenség természetéről szóló filozófiai meditációvá. Kiemeli a vers zeneiségét és a soráthajlások szerepét, amelyek a víz hullámozását képezik le a szöveg ritmusában.

Az újklasszicizmus játékos vonulatát a Weöres *Magyar etűdjeinek* 43. darabja, a *Megy a kocsi...* című vers képviseli. Az elemzés a vers zeneiségére, a ritmus és a hangzás dominanciájára fókuszál. A szerző bemutatja a gyermeki nézőpont érvényesülését és a Kodály-dallamra írt vers ritmikai virtuozitását, amely kiaknázza a nyelv zenei lehetőségeit.

A fejezetet Pilinszky absztrakt tárgyiasságú stílusának elemzése zárja az *Utószó* című vers remek elemzését nyújtva. A szerző a nyelvi redukciót, a szükségszerűséget és a bibliai, apokaliptikus képek jelenlétét emeli ki. Az elemzés meggyőzően mutat rá a vers vizionárius jellegére, a konkrét tárgyak és az elvont jelentések feszültségére, valamint az emlékezés és a végítélet motívumainak összefonódására.

3.6. A záró fejezet (*A posztmodern líra variációi*) a kortárs magyar líra posztmodern fordulatát és annak két markáns változatát mutatja be, jelezve a nyelvi magatartásmódok megváltozását (369–396).

A posztmodern „új-érzékenység” stílusát Petri György *Elégia* című szonettjének elemzése képviseli. A szerző bemutatja, hogyan dekonstruálja Petri a hagyományos formát (szonett) és a műfajt (elégia) az ironia és az önironia eszközeivel. Az elemzés kitér a lírai minimalizmusra, a regiszterek keverésére, valamint a vers alulretorizáltságára. Kiemeli a vers intertextuális utalásait (pl. József Attila, Pilinszky), amelyek a hagyománnyal való polemikus párbeszédet jelzik.

A fejezet másik egysége Kovács András Ferenc *J. A. szonettje* című versét tárgyalja. A szerző a „poesis memoriae” és a szerepjáték, a maszk líra működését elemzi, bemutatva, hogyan válik a vers a József Attila-i és Arany János-i szöveg-hagyományt újrairó palimpszeszté. Az elemzés tanúsága szerint a szöveg a stíluseklektika és a nyelvi játékok segítségével bizonyítja, hogy a nyelv uralható, a hagyomány pedig nem lezárt egész, hanem folyamatosan újraírható, eleven anyag.

4. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA legújabb átfogó munkája a stiláris szerepű nyelvi adatokat széles összefüggésrendszerükben, a vizsgált művek egészét figyelembe véve elemzi. Az egyes stíluskorszakokat kulturális, történeti keretben is elhelyezi, majd minden esetben egy-egy, az adott korszakra, irányzatra jellemző lírai mű stílusának átfogó elemzését nyújtja. A kötet részletező elemzések révén vezeti rá az olvasót, hogy a lírai műfajok, mint a dal, óda, elégia, epigramma, különböző nyelvi, stiláris, poétikai, retorikai, esztétikai, grammatikai és szemantikai sajátosságokat hordoznak, amelyek mind az egyes stíluskorszakok, mind az alkotók egyéni stílusára hatással vannak. A kötetben bemutatott művek a magyar líratörténet jellemző állomásai, a válogatásból pedig kirajzolódik az egymást követő stíluskorszakok vonulata.

A kötet szemléletének meghatározó ereje, hogy a magyar líratörténetet nem merev korszakhatárokkal elválasztott egységek sorozataként, hanem folytonos,

szerves folyamatként ábrázolja, amelyben „a korstílusok és stílusirányzatok (...) egy kultúrtörténeti folyamat részei, ennek osztatlan folytonosságában léteznek és alakulnak” (16). A stíluspluralizmus, az átmenetek és az intertextuális kapcsolatok hangsúlyozása dinamikus, dialogikus hagyomány képét rajzolja fel. Mindezek alapján a monográfia nem csupán egy összefoglaló munka, hanem egy integratív líratörténeti szemlélet meggyőző erejű megmutatkozása is egyben.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA *A magyar líra stílustörténete* című kötete több egyszerű tankönyvnél vagy irodalomtörténeti összefoglalónál; valódi bevezetés a líraértés gyakorlatába. A kötetet bátran ajánlhatjuk egyetemi hallgatóknak és magyartanároknak, akik számára a világos szerkezet, a fejezetvégi kulcsfogalmak és a gazdag szakirodalmi jegyzék kiváló segédeszközzé teszi. Ugyanakkor hasznosnak forgathatja minden olyan irodalomkedvelő olvasó is, aki érteni szeretné a vershatás mechanizmusait. A könyv ugyanis ahhoz segíti hozzá befogadóját, hogy — HANS ROBERT JAUSS gondolatát idézve — a költeményeket „élvezve értett és értve élvezett” (1997: 147) mivoltukban ragadhassa meg a velük folytatott párbeszéd során.

Irodalom

- JAUSS, HANS ROBERT 1997. *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Budapest, Osiris.
- SZABÓ ZOLTÁN 1998. *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. [Budapest], Corvina.
- SZABÓ ZOLTÁN 2001. Gondolatok az összehasonlító stilisztikáról. *Magyar Nyelvőr* 125: 30–46.
- SZABÓ ZOLTÁN 2004. Az „irányzatiság” mint egy lehető stilisztikai vizsgálati elv. *Magyar Nyelvőr* 128: 23–34.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1994. *Stilisztika*. 1994. Budapest, Trezor Kiadó.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2016. *Költészet és játék: A játékosság stíluslehetőségei a magyar költészetben*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2021. *Intertextuális tükrök: Összehasonlító stíluselmzések*. Budapest, Kalligram Kiadó.

DOMONKOSI ÁGNES

ORCID: 0000-0001-8602-1985

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
domonkosi.agnes@uni-eszterhazy.hu